Historická geografie

52/1
2026

Z OBSAHU: Historické prostupy Hornofalckým/Českým lesem v kartografických prameňoch 16. až počátku 19. století ■ Turistický sprievodca ako nástroj reprezentácie mesta: Turčiansky Svätý Martin a okolie (1934)

Historická geografie
52/1 (2026)

HISTORICKÁ GEOGRAFIE

HISTORICAL GEOGRAPHY

52/1

Historický ústav
Praha 2026

ISSN 0323-0988 (Print)
ISSN 2788-3191 (On-line)

© Jiří Kupka, Pavol Madura, Michal Preusz, Michal Vokurka 2026

Historická geografie / Historical Geography
52/1 (2026)

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonní redaktoři / Managing Editors
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.
Ing. Mgr. Michal Vokurka, Ph.D.

Redakční rada / Associate Editors
PhDr. Pavel Boháč, Praha
prof. Ing. Jiří Cajthaml, PhD., ČVUT v Praze, katedra mapování a kartografie
PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D., Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Dr. Ryszard Gładkiewicz, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polsko
Mgr. Eva Chodějovská, Ph.D., Moravská zemská knihovna, Brno
prof. RNDr. et Mgr. Peter Chrastina, Ph.D., Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, Trnava, Slovensko
doc. RNDr. Pavel Chromý, Ph.D., Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha
prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc., Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha
RNDr. PhDr. Markéta Šantrůčková, Ph.D., Výzkumný ústav Silva Tarouca pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., Průhonice
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc., Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha
Ing. Mgr. Michal Vokurka, Ph.D., Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha
Mgr. Aleš Vyskočil, Ph.D., Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Brno
prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc., Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha

Vydává / Published by
Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha
The Institute of History, Czech Academy of Sciences, Prague

Adresa / Address
Prosecká 76
190 00 Praha 9 – Nový Prosek
e-mail: hg@hiu.cas.cz

Tel.:
(+420) 225 443 260

Zkratka časopisu / Journal Shortcut
HG

Historická geografie vychází dvakrát ročně / Historical Geography is published twice a year

ISSN 0323-0988 (Print)
ISSN 2788-3191 (On-line)

HISTORICKÁ GEOGRAFIE 52/1 (2026)
https://www.hiu.cas.cz/periodika/historicka-geografie
https://doi.org/10.56514/hg.52.01.02

Pavol Madura*

TURISTICKÝ SPRIEVODCA AKO NÁSTROJ REPREZENTÁCIE MESTA: TURČIANSKY SVÄTÝ MARTIN A OKOLIE (1934)

A TOURIST GUIDE AS A MEANS OF REPRESENTING THE TOWN: TURČIANSKY SVÄTÝ MARTIN AND ITS SURROUNDINGS (1934)

Keywords

Turčiansky Svätý Martin
tourist guide
town promotion
historical geography
cultural tourism
national representation
intewar period

Abstract

The paper examines the tourist guide Turčiansky Svätý Martin and Its Surroundings (1934) as a distinctive type of historical-geographical source. Published by the Local Branch of Matica Slovenská in Turčiansky Svätý Martin, the guide is analysed not merely as a practical handbook for visitors but also as a normative text that constructs a particular image of the town and shapes the visitors' experience. The paper adopts a historical-geographical perspective and employs content, structural, and interpretative analyses of the guide. Particular attention is paid to the interrelationship between historical memory, national representation, and tourism in interwar Martin. The findings suggest that the guide played a significant role in constructing the image of Turčiansky Svätý Martin as the centre of Slovak national life and served as an important instrument of the cultural representation of the site.

* PhDr. Pavol Madura, Archív Matice slovenskej, Matica slovenská, P. Mudroňa 1, Martin, 036 01 Slovenská republika. E-mail: pavol.madura@matica.sk.

Pavol Madura

Mesto a turizmus ako nástroj kultúrnej reprezentácie

Turizmus a rekreácia patria k charakteristickým prejavom modernizujúcej sa spoločnosti, pričom ich význam v priebehu 19. a prvej polovice 20. storočia postupne narastal. Popri individuálnych formách cestovania sa rozvíjali aj organizované podoby turizmu, ktoré boli čoraz viac spojené s kultúrnymi, vzdelávacími a identitotvornými funkciami. V tomto kontexte nadobúdal osobitný význam kultúrno-poznávací turizmus, orientovaný na sprostredkovanie historických, kultúrnych a národných hodnôt.

Turčiansky Svätý Martin sa po založení Matice slovenskej v roku 1863 postupne konštituoval ako významné centrum slovenského národného života.[1] Prítomnosť kľúčových kultúrnych a vedeckých inštitúcií, ako aj koncentrácia národných elít, formovali jeho špecifický symbolický charakter, ktorý presahoval jeho geografickú a urbanistickú dimenziu. Mesto sa tak stalo nielen administratívnym a kultúrnym uzlom, ale aj nositeľom historickej pamäti a reprezentantom slovenských národných ambícií.

Na tento vývoj nadviazala aj činnosť Miestneho odboru Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine, ktorý sa v medzivojnovom období stal významným aktérom kultúrno-osvetových a vlastivedných aktivít. Prostredníctvom organizovania slávností, prednášok, exkurzií a ďalších podujatí sa podieľal na formovaní kultúrneho turizmu a sprostredkovaní národne orientovaného obrazu mesta návštevníkom.[2] Turizmus tak v tomto prostredí nepredstavoval iba voľnočasovú aktivitu, ale aj nástroj kultúrnej reprezentácie a národnej identifikácie.

Ťažiskovým prameňom výskumu je turistický sprievodca *Turčiansky Svätý Martin a okolie* z roku 1934,[3] ktorý vznikol v prostredí uvedených aktivít a predstavuje syntetický obraz mesta a jeho okolia určený návštevníkom. Tento typ publikácie umožňuje analyzovať nielen konkrétne informácie o priestore, ale aj spôsob, akým bol tento priestor dobovo interpretovaný, organizovaný a prezentovaný.

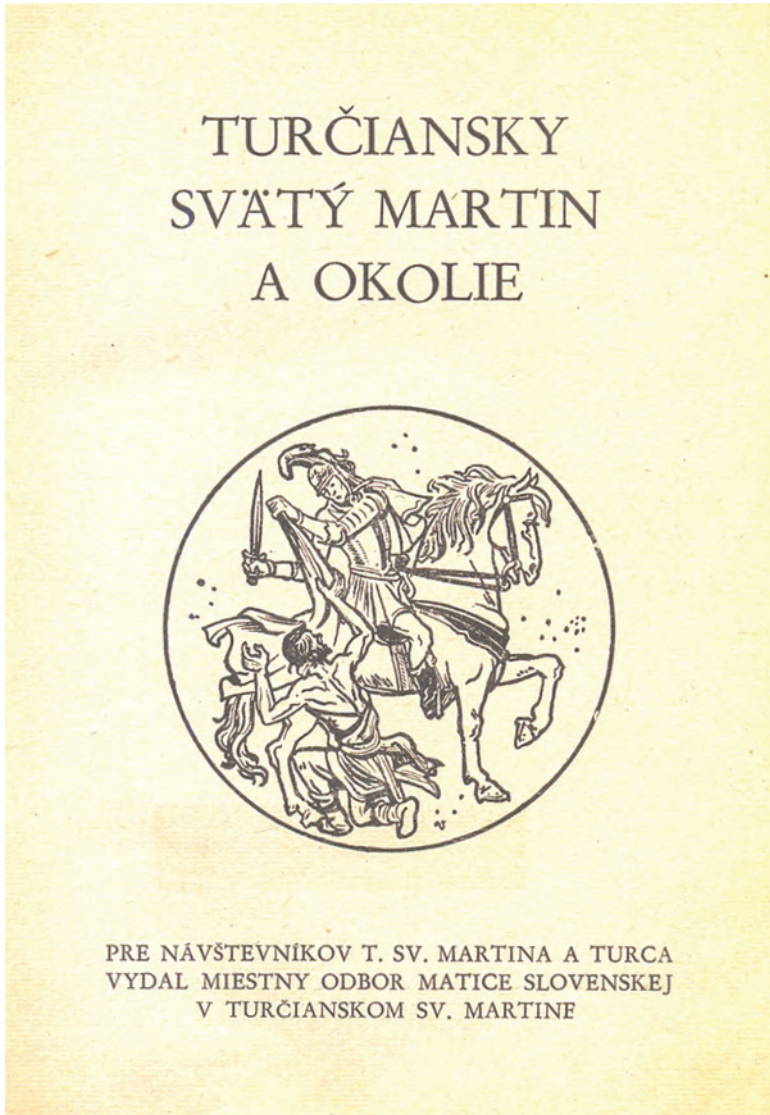
Cieľom štúdie je analyzovať turistického sprievodcu *Turčiansky Svätý Martin a okolie* (1934) ako historicko-geografický prameň a ukázať, akým spôsobom tento text konštruoval obraz Turčianskeho Svätého Martina ako centra slovenského národného života a zároveň formoval návštevnícku skúsenosť v medzivojnovom období.

---

[1] Por. Tomáš WINKLER – Michal ELIÁŠ a kol., Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť, Bratislava 2003.

[2] Pavol MADURA, Miestny odbor Matice slovenskej v Martine v rokoch 1919–1950. Prvé ohnivo matičnej reťaze, Martin 2019.

[3] Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s.d.

Obr. č. 1. Titulná strana turistického sprievodcu *Turčiansky Svätý Martin a okolie* (1934). – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d., obálka publikácie.

Maďari, Nemci v Turč. Sv. Martine

Náukobeh slovenčiny: Účastníci podnikali veselé výlety do prírody.

Odvážnejší pestovali i horolezectvo.

Pred niekoľkými týždňami sa skončil náukobeh slovenčiny pre Maďarov a Nemcov, ktorý usporiadal miestny odbor Matice slovenskej v Turč. Sv. Martine. Na rozlúčnom večierku v hoteli „Slovan" i prítomní hostia sa mohli presvedčiť, že námaha usporiadateľov nebola zbytočná, lebo nikto neočakával, že znalosti účastníkov sa zvýšia v takej miere.

Všetci účastníci sa učili s veľkým záujmom a veľmi pilne, aby z jednotlivých predmetov získali čím viacej. Stredom vyučovania boly mluvnické cvičenia a konverzácia a okrem toho frazeológia, výklady slovníkové a spev, ktorý sa veľmi pekne ujal na každodenných odpoludňajších vychádzkach, kde boli účastníci náukobehu stále v slovenskej spoločnosti a tak mali možnosť shovárať sa po slovensky. Každú sobotu a nedeľu boly väčšie vychádzky na Hole martinské, na Sklabiňu a Malý Kriváň.

Správcom náukobehu bol referent Matice slovenskej dr. J. K. Garaj, vyučovali prof. Juraj Matiaško, prof. Anton Jánošík, prof. Ľudmila Lilgová, Pavel Kocka, odb. uč. V. Chmelová a Ján Valašťan.

Všetci účastníci náukobehu odchádzali s uspokojením, že sa v peknej miere naučili po slovensky, že poznali slovenský život i jeho minulosť a mnohí z nich slubovali, že sa i na budúci rok veľmi radi vrátia, aby si svoje získané znalosti mohli ďalej zdokonaľovať.

Vo voľnej prírode voľné zábavy.

Obr. č. 2. Miestny odbor Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine a organizovaný kultúrny turizmus. – Zdroj: *Nový svet*, 19. 9. 1936.

Metodologické východiská a povaha prameňa

Turistickí sprievodcovia predstavujú špecifický typ textových historicko-geografických prameňov, ktoré nemožno chápať iba ako praktické orientačné príručky, ale aj ako významné dokumenty dobovej reprezentácie priestoru.[4] V prostredí modernizujúcej sa spoločnosti 19. a prvej polovice 20. storočia zohrávali dôležitú úlohu pri sprostredkovaní obrazu miest, regiónov a krajiny, pričom aktívne selektovali, hierarchizovali a interpretovali ich prírodné, historické a kultúrne prvky.

Z metodologického hľadiska ide o **pramene s výrazným normatívnym a konštruktívnym charakterom**, ktoré neodrážajú realitu priestoru v „neutrálnej" podobe, ale sprostredkúvajú ju ako usporiadaný a významovo štruktúrovaný obraz, formovaný dobovými ideovými, kultúrnymi a spoločenskými východiskami. Ich výpovedná hodnota preto nespočíva iba v presnosti jednotlivých údajov, ale najmä v spôsobe, akým tieto informácie organizujú, hierarchizujú a interpretujú priestor.

V kontexte historickej geografie je krajina chápaná ako výsledok vzájomného pôsobenia prírodného prostredia a ľudskej činnosti v historickom procese, pričom jej výskum zahŕňa analýzu jej vývoja, premien a vnútorných vzťahov.[5] Historická geografia ako interdisciplinárna disciplína zároveň zdôrazňuje neoddeliteľné prepojenie spoločnosti a priestoru a skúma, akým spôsobom sa historické procesy premietajú do podoby krajiny.[6]

Turistických sprievodcov možno chápať ako špecifický typ písomného prameňa, ktorý sprostredkúva nielen informácie o krajine, ale aj **dobové predstavy o jej význame, funkcii a využití**. Ich obsahová validnosť preto nespočíva v presnosti jednotlivých údajov, ale v ich schopnosti zachytiť dobový obraz priestoru a jeho interpretačný rámec.

Táto metodologická perspektíva sa zreteľne prejavuje aj v analyzovanom sprievodcovi. Publikácia neponúka neutrálne zachytenie priestoru, ale vedome konštruuje jeho obraz prostredníctvom výberu tém, hierarchizácie pamätihodností a dôrazu na historickú pamäť, národné inštitúcie a symbolické miesta. Práve tento selektívny a interpretačný charakter textu potvrdzuje jeho vysokú výpovednú hodnotu ako historicko-geografického prameňa, umožňujúceho analyzovať dobové chápanie mesta a jeho postavenia v rámci slovenského národného života. Na tomto základe je analyzovaný sprievodca *Turčiansky Svätý Martin a okolie* ako historicko-geografický prameň osobitného typu.

---

[4] Eva SEMOTANOVÁ, Historická geografie – zmizelý prostor a čas, *Český časopis historický 93*, 1995, č. 2, s. 177–188, tu s. 185; Vladimír RÁBIK – Peter LABANC – Martin TIBENSKÝ, *Historická geografia,* Trnava 2013, s. 28.

[5] V. RÁBIK – P. LABANC – M. TIBENSKÝ, *Historická geografia (ako pozn. 4)*, s. 5–7.

[6] E. SEMOTANOVÁ, Historická geografie (ako pozn. 4), s. 177–178.

Obr. č. 3 a 4. Dva panoramatické pohľady na Turčiansky Svätý Martin a jeho horské zázemie. – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d.

Na uvedené metodologické východiská nadväzuje samotná analýza. Vychádza **z historicko-geografického prístupu** a opiera sa o kombináciu viacerých výskumných metód. Základnú rovinu predstavuje obsahová analýza textu, doplnená štrukturálnou a interpretačnou analýzou. Významnú úlohu zohráva interpretačný výklad symbolických, ideových a reprezentatívnych rovín textu, najmä vo vzťahu k historickej pamäti, národnej identite a funkcii mesta ako kultúrneho centra. Analýza je doplnená komparáciou s inými dobovými turistickými publikáciami, ktorá umožňuje lepšie postihnúť špecifickosť martinského sprievodcu v širšom kontexte medzivojnovej turistickej produkcie. Sprievodca je tak skúmaný nielen ako praktická orientačná príručka, ale ako komplexný textový prameň, ktorý prostredníctvom výberu, organizácie a interpretácie informácií konštruuje obraz mesta a formuje návštevnícku skúsenosť.

V tomto príspevku je pojem *centrum turizmu* používaný v historicko-geografickom a funkčnom zmysle, nie ako označenie miesta s najvyššou mierou návštevnosti či rozvinutým rekreačným priemyslom. Turčiansky Svätý Martin je chápaný predovšetkým ako organizačný, symbolický a interpretačný uzol, v ktorom sa sústreďovali pamäťové miesta, národné inštitúcie, spolková infraštruktúra a mechanizmy sprostredkovania priestoru návštevníkom. Jeho význam spočíval v schopnosti generovať, usmerňovať a kultúrne interpretovať návštevnícke prúdy, nie v samotnej ponuke oddychu.

Dominantnou formou návštevnosti bol v martinskom priestore **kultúrno-poznávací a národne orientovaný turizmus**, založený na kontakte s historickou pamäťou, inštitúciami a symbolmi slovenského národného života. Návšteva mesta mala často iniciačný charakter: nepredstavovala len presun v priestore, ale vstup do hodnotovo štruktúrovaného prostredia, v ktorom sa dejiny, jazyk, kultúra a spolkový život prezentovali ako súčasť národnej skúsenosti. Tento typ turizmu bol úzko spätý s činnosťou Matice slovenskej a jej miestnych štruktúr, ktoré zohrávali aktívnu rolu v jeho organizovaní a ideovom rámcovaní.

Horská rekreácia v zázemí Turčianskeho Svätého Martina, najmä v priestore Martinských holí a masívov Veľkej a Malej Fatry, nepredstavovala protiklad tohto modelu, ale jeho funkčné rozšírenie. Prírodné prostredie bolo do sprievodcu aj do návštevníckej praxe zapojené ako doplnková rovina, ktorá rozširovala pobyt v národnom centre o pohyb v krajine, pričom organizačné, dopravné aj symbolické ťažisko zostávalo v Martine. V tomto zmysle sa mesto formovalo ako viacúrovňové centrum turizmu, prepájajúce kultúrno-poznávaciu, spolkovú a rekreačnú funkciu do jedného interpretačného celku.

Turistický sprievodca Turčiansky Svätý Martin a okolie (1934) ako historický prameň a matičný projekt reprezentácie

V nasledujúcej časti je sprievodca analyzovaný prostredníctvom obsahovej a štrukturálnej analýzy, doplnenej interpretačným výkladom jeho ideových a reprezentatívnych

rovín. Turistický sprievodca *Turčiansky Svätý Martin a okolie* predstavuje mimoriadne komplexný a mnohovrstevný historický prameň k dejinám Turčianskeho Svätého Martina, regiónu Turca i k vývoju slovenského národného turizmu v medzivojnovom období.[7] Publikácia bola vydaná Miestnym odborom Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine (bez uvedenia roku vydania) v rozsahu 174 strán a vytlačená Kníhtlačiarskym účastinárskym spolkom v Turčianskom Svätom Martine. Už samotné vydavateľské a tlačiarenské zázemie naznačuje, že sprievodca vznikol v prostredí, ktoré bolo nielen predmetom výkladu, ale zároveň jeho materiálnym, inštitucionálnym a ideovým nositeľom.

Ideové ukotvenie publikácie je čitateľné už z jej obálky. Popri názve sprievodcu sa na nej nachádza explicitná informácia, že ide o dielo „*pre návštevníkov T. Sv. Martina a Turca*“, vydané Miestnym odborom Matice slovenskej a doplnené erbom mesta Martina. Tento vizuálny a textový rámec naznačuje, že sprievodca nemal slúžiť iba ako praktická pomôcka pre turistov, ale aj ako reprezentatívny text národného centra, ktorý prepája lokálnu identitu mesta s jeho celoštátnym kultúrnym a symbolickým významom.

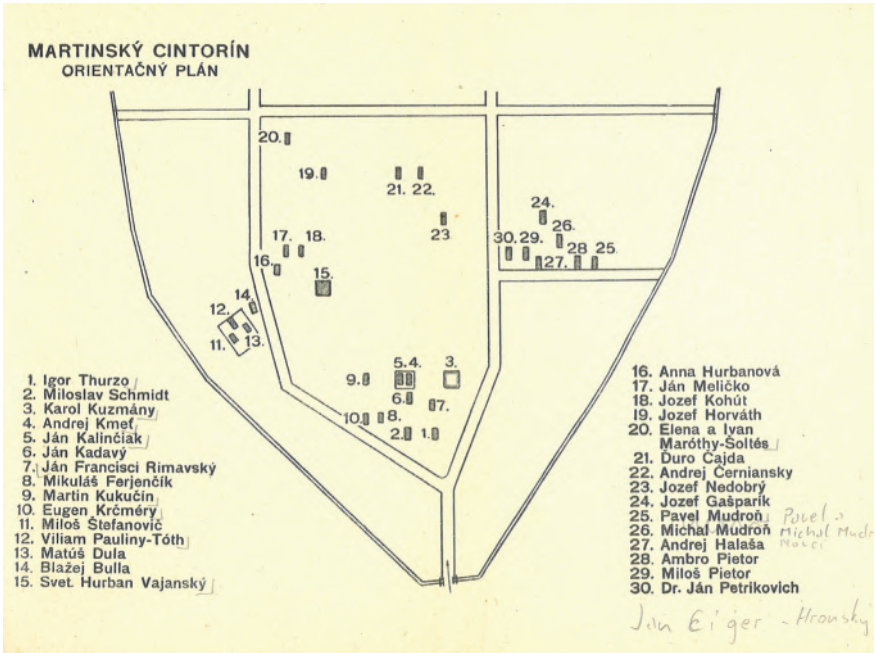
Významnou súčasťou publikácie je bohatý obrazový a kartografický aparát. Sprievodca obsahuje dva panoramatické pohľady na Turčiansky Svätý Martin, mapu Turca, orientačný plán mesta s číselným označením objektov a orientačný plán martinského cintorína s vyznačením hrobov významných osobností. Textovú časť dopĺňa 24 obrazových príloh – fotografií a ilustrácií budov, hradov, turistických chát, prírodných scenérií a pamäťových miest. V závere publikácie je zaradená niekoľkostranová inzercia, ktorá predstavuje samostatnú pramennú vrstvu dokumentujúcu hospodárske, sociálne a turistické zázemie mesta a regiónu.

Osobitnú pozornosť si vyžaduje **autorské a organizačné zázemie sprievodcu**, pretože práve ono vysvetľuje jeho syntetickú povahu a jednotiacu interpretačnú líniu. Hlavným redaktorom bol historik a pedagóg Pavol Florek (1895–1963), v tom čase podpredseda Miestneho odboru Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine,[8] ktorý koordinoval mimoriadne rozsiahly a rôznorodý autorský kolektív a zároveň vtlačil publikácii základnú ideovú koncepciu. V obsahu je explicitne uvedených 24 autorov jednotlivých kapitol, pričom ďalších približne 30 príspevkov je publikovaných bez uvedenia autorstva. Redakčná poznámka vysvetľuje, že články bez podpisu „dodali dotyčné ustanovizne, korporácie a podniky samy“, čo potvrdzuje kolektívny a inštitucionálne podmienený charakter diela. Dobová autorecenzia redaktora Floreka uverejnená v časopise *Slovensko* prezrádza, že sprievodca je „*prácou vyše 50 autorov*“,[9] pričom každý príspevok spracoval odborník na danú oblasť; zásluhou redaktora však

[7] Turčiansky Svätý Martin, red. P. Florek (ako pozn. 3).

[8] P. MADURA, Miestny odbor (ako pozn. 2), s. 101–102.

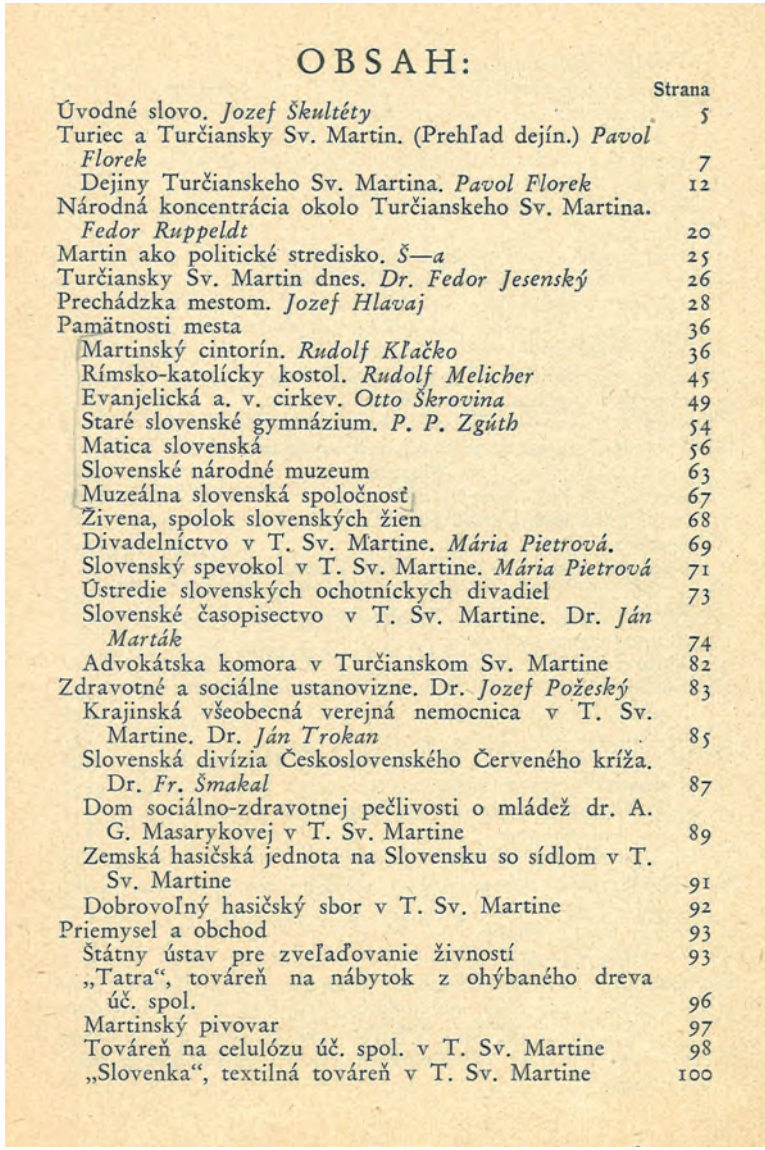
[9] pf, Turčiansky Sv. Martin a okolie, Slovensko 2, 1935, č. 1 (február), s. 121–122.

Obr. č. 5. Orientačný plán martinského cintorína s vyznačením hrobov významných osobností. – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d.

jednotlivé texty vytvárajú „*krásny mozaikový celok*“. Sprievodca je pritom osobitný aj tým, že jeho hlavný zostavovateľ bol zároveň aktérom procesov, ktoré publikácia opisuje: Florek sa podieľal na osvetovej, pamäťovej i organizačnej činnosti miestneho odboru a sprievodca predstavuje reflexiu tejto praxe. Nejde teda o externý opis mesta, ale o vnútorný, angažovaný výklad priestoru, ktorý vznikal priamo v prostredí národného centra.

Z obsahového hľadiska je sprievodca členený do 15 hlavných kapitol, vrátane úvodu a záverečného doslovu, pričom viaceré kapitoly sú ďalej rozpracované do podkapitol. Už samotná štruktúra publikácie naznačuje premyslenú koncepciu výkladu. Sprievodca sa neotvára opisom turistických trás či prírodných atrakcií, ale historickým a kultúrnym kontextom mesta a regiónu. Dejiny, pamäť a inštitucionálny vývoj vytvárajú základný interpretačný rámec, na ktorý nadväzujú kapitoly venované súčasnosti mesta, jeho kultúrnym a spoločenským funkciám, a až následne aj turistike v užšom zmysle – výletom, prírodným lokalitám a rekreačným možnostiam v okolí. Takto koncipovaná štruktúra potvrdzuje, že sprievodca je myslený skôr ako syntetický obraz

OBSAH:

	Strana
Úvodné slovo. *Jozef Škultéty*	5
Turiec a Turčiansky Sv. Martin. (Prehľad dejín.) *Pavol Florek*	7
Dejiny Turčianskeho Sv. Martina. *Pavol Florek*	12
Národná koncentrácia okolo Turčianskeho Sv. Martina. *Fedor Ruppeldt*	20
Martin ako politické stredisko. *Š—a*	25
Turčiansky Sv. Martin dnes. *Dr. Fedor Jesenský*	26
Prechádzka mestom. *Jozef Hlavaj*	28
Pamätnosti mesta	36
Martinský cintorín. *Rudolf Kľačko*	36
Rímsko-katolícky kostol. *Rudolf Melicher*	45
Evanjelická a. v. cirkev. *Otto Škrovina*	49
Staré slovenské gymnázium. *P. P. Zgúth*	54
Matica slovenská	56
Slovenské národné muzeum	63
Muzeálna slovenská spoločnosť	67
Živena, spolok slovenských žien	68
Divadelníctvo v T. Sv. Martine. *Mária Pietrová.*	69
Slovenský spevokol v T. Sv. Martine. *Mária Pietrová*	71
Ústredie slovenských ochotníckych divadiel	73
Slovenské časopisectvo v T. Sv. Martine. Dr. *Ján Marták*	74
Advokátska komora v Turčianskom Sv. Martine	82
Zdravotné a sociálne ustanovizne. Dr. *Jozef Požeský*	83
Krajinská všeobecná verejná nemocnica v T. Sv. Martine. Dr. *Ján Trokan*	85
Slovenská divízia Československého Červeného kríža. Dr. *Fr. Šmakal*	87
Dom sociálno-zdravotnej pečlivosti o mládež dr. A. G. Masarykovej v T. Sv. Martine	89
Zemská hasičská jednota na Slovensku so sídlom v T. Sv. Martine	91
Dobrovoľný hasičský sbor v T. Sv. Martine	92
Priemysel a obchod	93
Štátny ústav pre zveľaďovanie živností	93
„Tatra", továreň na nábytok z ohýbaného dreva úč. spol.	96
Martinský pivovar	97
Továreň na celulózu úč. spol. v T. Sv. Martine	98
„Slovenka", textilná továreň v T. Sv. Martine	100

Obr. č. 6 a 7. Obsahové členenie turistického sprievodcu *Turčiansky Svätý Martin a okolie* (1934). – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d.

	Strana
Teheleň Jána Hlavaja	101
Schulzovské parotehelne úč. sp. v T. Sv. Martine	102
Knihtlačiarska a vydavateľská činnosť v T. Sv. Martine. *Š—a*	102
Jozef Gašparík — slovenský Kramerius. *D—a*	105
„Lipa", ľudový priemysel úč. spol.	106
Spolok „Slovenská práca"	106
Peňažníctvo	107
Tatra banka v Turčianskom Sv. Martine	107
Sporiteľňa v Turčianskom Sv. Martine	108
Národná banka úč. spol. filiálka v T. Sv. Martine	111
Roľnícka vzájomná pokladnica, družstvo s ručením obmedzeným v T. Sv. Martine	112
Živnostenský úverný ústav, spol. s r. o.	113
Hasičská vzájomná pokladnica	113
Spolkový život v T. Sv. Martine	113
Ústredné organizácie slovenského remeselníctva a obchodníctva v T. Sv. Martine	116
Školstvo v Turci. *Pavel Gallo*	118
Turiec. (Zemepisný prehľad.) *P. P. Zgúth*	123
Lesnatosť Turca	132
Geologia a minerálne pramene Turca. Dr. *R. Řetovský*	134
Kláštor pod Znievom. *Fr. Hrušovský*	137
Štubnianske Teplice.	142
Mošovce. Dr. *J. Šikura*	144
Sučany. *F. U.*	145
Vrútky. *Fr. Cincík*	146
Turistika v Turci	147
Kratšie vychádzky z T. Sv. Martina. Dr. *Ján Izák*	147
Jednotlivé túry. (Popis).	152
I. Martinské hole a Rajecké pohorie	151
II. Veľká Fatra	159
Sklabinský zámok	159
Blatnický zámok	163
III. Malá Fatra	167
Doslov. *Pavol Florek*	173

Vyobrazenia:
2 pohľady na Turčiansky Sv. Martin, mapa Turca, plán T. Sv. Martina, plán martinského cintorína a 24 obrázkov.

Poznámka redakcie: Články, pri ktorých nie je označený autor, dodaly dotyčné ustanovizne, korporácie a podniky samy.

mesta než ako čisto praktický turistický manuál a že jeho ambíciou je formovať čitateľov interpretačný horizont, nie iba ich navigovať v priestore. Ideová stopa redaktora je zreteľná najmä v doslove, kde sprievodcovi dáva jednotiacu optiku: Turčiansky Svätý Martin je interpretovaný ako miesto so špecifickým *genius loci*, ktoré sa stalo ohniskom slovenského národného vzkriesenia; metafory „Mekky" či „Betlehema" naznačujú chápanie mesta nielen ako historického centra, ale aj ako cieľa národného turizmu, v ktorom sa poznávanie spája s úctou a symbolickou identifikáciou.[10]

Prvotná myšlienka vzniku sprievodcu nie je priamo doložená dochovanými prameňmi. Zápisnice zo zasadnutí výboru Miestneho odboru Matice slovenskej z daného obdobia sa nezachovali, čo znemožňuje presnú rekonštrukciu iniciačného impulzu projektu.[11] Na základe nepriamych indícií však možno predpokladať, že myšlienka vydania sprievodcu vznikla po obnovujúcom valnom zhromaždení Miestneho odboru Matice slovenskej v roku 1933, keď boli zvolené nové personálne orgány miestneho odboru a do funkcie podpredsedu nastúpil Pavol Florek. Obnovená a dynamická činnosť miestneho odboru, sprevádzaná nárastom kultúrnych, osvetových a organizačných aktivít, vytvárala prirodzený rámec aj pre vznik publikácie určenej návštevníkom mesta a regiónu; sprievodca v tomto zmysle nepredstavuje izolovaný vydavateľský počin, ale vyústenie širšej stratégie, ktorá mala posilniť návštevnícky rozmer národného centra.[12]

Samotná publikácia neuvádza rok vydania, čo viedlo v neskoršej bibliografickej praxi k nejednoznačnému datovaniu. Katalogizačné záznamy a sekundárne zdroje uvádzajú najčastejšie roky 1934 alebo 1935, prípadne neurčité označenie *b. r.* Presnejšie určenie si preto vyžiadalo komparáciu viacerých prameňov. Kľúčovým dokladom je výkaz činnosti miestnych odborov Matice slovenskej za III. štvrťrok 1934, v ktorom sa uvádza, že Miestny odbor Martin vydal turistického sprievodcu v náklade 3 000 výtlačkov.[13] Skutočnosť, že sprievodca figuruje aj vo výkaze činnosti za celý rok 1934,[14] potvrdzuje jeho vydanie v tomto roku a zároveň jeho význam v rámci aktivít miestneho odboru. Chronológiu prípravy publikácie spresňuje aj zachovaný list z 1. marca 1934 adresovaný potenciálnym inzerentom,[15] ktorý naznačuje, že redakčné

[10] Pavol FLOREK, Doslov, in: Turčiansky Svätý Martin, red. P. Florek (ako pozn. 3), s. 173; pf, Turčiansky Sv. Martin (ako pozn. 9).

[11] Archív Miestneho odboru Matice slovenskej v Martine (Turčianskom Svätom Martine) je uchovaný v Archíve Matice slovenskej v Martine, fond Miestne odbory Matice slovenskej I.

[12] P. MADURA, Miestny odbor (ako pozn. 2), s. 30–36.

[13] Činnosť miestnych odborov Matice slovenskej za III. štvrťrok 1934, Slovensko 1, 1934–1935, č. 4 (december–január), s. 91–92.

[14] Činnosť miestnych odborov Matice slovenskej za rok 1934, Slovensko 2, 1935, č. 4 (máj – jún – júl), s. 208–209.

[15] Archív Matice slovenskej v Martine (ďalej AMS), archívny fond (ďalej f.) Miestne odbory Matice slovenskej I. (ďalej MOMS I.), poradové číslo (ďalej p. č.) 1013 MO MS v Turčianskom Svätom Martine, List MO MS v T. Sv. Martine z 1. marca 1934.

jadro sprievodcu bolo v tom čase už vo vysokom štádiu rozpracovanosti. Ďalším nepriamym dokladom je dobová recenzia uverejnená v septembrovom čísle *Slovenských pohľadov* z roku 1934,[16] z ktorej vyplýva, že sprievodca musel byť verejne dostupný najneskôr v priebehu leta 1934. Na základe týchto údajov možno uzavrieť, že publikácia bola vydaná v roku 1934.

Z hľadiska distribúcie a predaja je pozoruhodné, že sprievodca, hoci nebol edičným počinom ústredia Matice slovenskej, bol ponúkaný aj prostredníctvom matičného systému tzv. podielových kníh. Cena sprievodcu bola stanovená na 12 Kčs. Zaradenie do podielového systému umožnilo jeho šírenie medzi členmi Matice po celom Slovensku a výrazne rozšírilo jeho dosah.[17] Kompaktný formát publikácie (11,6 × 16,6 cm), bohatý obsah a prepojenie miestneho vydavateľského úsilia s celoslovenskou distribučnou sieťou Matice slovenskej podčiarkujú ambíciu sprievodcu pôsobiť nielen ako lokálna turistická príručka, ale ako reprezentatívny obraz Turčianskeho Svätého Martina a Turca v širšom národnom kontexte.

Vydanie sprievodcu *Turčiansky Svätý Martin a okolie* tak predstavuje vyvrcholenie systematickej a cieľavedome koncipovanej činnosti Miestneho odboru Matice slovenskej v prvej polovici 30. rokov 20. storočia. Publikácia nevznikla ako izolovaný vydavateľský počin, ale ako súčasť širšej reprezentatívnej stratégie, prostredníctvom ktorej sa miestny odbor usiloval sprostredkovať obraz Martina nielen ako geografického priestoru, ale predovšetkým ako národného centra s osobitným kultúrnym, historickým a symbolickým významom. Sprievodca v tejto perspektíve prepája odborný historický výklad, osvetový zámer a praktické turistické informácie, čím vytvára syntézu vedy, osvety a turizmu typickú pre matičné prostredie medzivojnového obdobia: nevedie iba priestorom, ale zároveň učí, ako má byť tento priestor čítaný a interpretovaný.

Kompozičná architektúra sprievodcu: od národného rámca k turistike

Kompozičná architektúra sprievodcu je skúmaná štrukturálnou analýzou textu, zameranou na poradie, hierarchiu a významové usporiadanie jednotlivých tematických celkov. Turistický sprievodca *Turčiansky Svätý Martin a okolie* z roku 1934 nevystupuje ako náhodná ani čisto praktická publikácia, ale ako kompozične premyslený text s výraznou interpretačnou ambíciou. Jeho vnútorná architektúra je vystavaná hierarchicky a normatívne: výklad sa systematicky pohybuje od národno-historického rámca Turca a Martina k prezentácii mesta ako kultúrneho, politického a inštitucionálneho centra a až následne prechádza k otázkam turistiky, rekreácie a prírodného zázemia. Takto zvolená štruktúra nie je neutrálna – implicitne určuje poradie významov a návštevníkovi naznačuje, čo má byť vnímané ako primárne a čo ako doplnkové. Turistika v tom-

[16] Jozef CINCÍK, [bez názvu], in: Slovenské pohľady 50, 1934, september, č. 9, s. 571, 572.

[17] Oznamujeme, in: Slovensko 2, 1935, č. 3 (marec), s. 141.

to koncepte nepredstavuje východisko, ale rozšírenie pobytu v priestore s výnimočným historickým a národným významom.

Už úvodné slovo správcu Matice slovenskej **Jozefa Škultétyho (1853–1948)**, jednej z najvýznamnejších osobností slovenského kultúrneho života prelomu 19. a 20. storočia, zakotvuje sprievodcu v kontinuitnom národno-historickom rámci a dodáva mu vysokú mieru symbolickej legitimity. Voľba tejto autority nebola náhodná, ale súčasťou vedomej stratégie, ktorej cieľom bolo rámcovať výklad mesta v dlhodobej historickej a národnej kontinuite. Turiec je predstavený ako starobylý, prirodzene vymedzený horský priestor s výraznou historickou pamäťou, v rámci ktorého má Turčiansky Svätý Martin osobitné postavenie ako kľúčové centrum slovenského národného hnutia. Záverečná výzva „*Rozhľadieť sa v Turci je hodno*“ neplní iba rétorickú funkciu, ale smeruje čitateľa k chápaniu návštevy Martina a Turca ako poznávacej cesty do priestoru, kde sa pretínajú geografický priestor, historická pamäť a národné dejiny. Úvod tak explicitne predznamenáva tematickú hierarchiu sprievodcu, proporcie jednotlivých kapitol i spôsob, akým je mesto a jeho okolie sprostredkované návštevníkovi.[18]

Na tento rámec nadväzuje *Historický prehľad Turca a Turčianskeho Svätého Martina* **(P. Florek)**, ktorý cez dejinnú argumentáciu „centra“ zvýrazňuje paradox materiálnej skromnosti a symbolickej váhy: sprievodca pracuje s kontrastom medzi periférnym vzhľadom mestečka a jeho narastajúcou národnou funkciou, čo je zhustené aj v citovanom dobovom obraze „*Starý Turčiansky Svätý Martin… bol mestečkom malým a chatrným…*“.[19] Takto nastavená optika je pre historickú geografiu dôležitá, pretože ukazuje, že „centrálnosť“ sa tu nevysvetľuje veľkosťou ani hospodárskou dominanciou, ale **koncentráciou inštitúcií, udalostí a symbolov,** ktoré z mesta robia priestorovo fixovaný uzol národnej pamäti.

Kapitola *Národná koncentrácia okolo Turčianskeho Svätého Martina* od Fedora Ruppeldta (1886–1979), cirkevného dejateľa a publicistu, explicitne popisuje mechanizmy tejto koncentrácie: prelomové roky **1861 a 1863** ako aj jazykovo-etnografické dôvody, ktoré legitimizujú Turiec ako jadrový priestor a Martin ako prirodzené stredisko. V analytickej rovine sprievodca týmto spôsobom spája **geografické argumenty** (poloha, vymedzenie kotliny, regionálna „uzavretosť“) s **kultúrnymi premennými** (jazyk, pamäť, inštitúcie), čím vytvára model „centra“ ako výsledku dlhodobého priestorového a symbolického procesu.[20] Tento model ďalej rozširuje kapitola **Martin ako politické stredisko slovenského národa,** ktorá posúva mesto od kultúrnej reprezentácie k politickej geografii. Martin je predstavený ako priestor porád, zhromaždení a rozhodujúcich aktov, teda ako miesto, kde sa národná skúsenosť neuchováva iba v pamä-

[18] Turčiansky Svätý Martin, red. P. Florek (ako pozn. 3), s. 5–6.

[19] Tamže, s. 7–19.

[20] Tamže, s. 20–25.

ti, ale aj **vykonáva** v politickom dianí.[21] Pre historickú geografiu turizmu je dôležité, že týmto krokom sa návšteva mesta implicitne prepisuje na návštevu „miesta dejín" – na kontakt s lokalizovaným súborom symbolov a politických pamäťových vrstiev.

Následné bloky *Turčiansky Svätý Martin dnes* od právnika Fedora Jesenského (1904–1949) a *Prechádzka mestom* od staviteľa Jozefa Hlavaja (1885–1970), dopĺňajú pamäťový a reprezentatívny rámec o rovinu modernej funkčnosti a praktického priestorového vedenia. Jesenského kapitola stabilizuje obraz mesta ako organizovaného centra s demografickou a profesijnou štruktúrou, čím naznačuje, že Martin je schopný niesť aj „prevádzkovú" stránku návštevnosti. *Prechádzka mestom* Jozefa Hlavaja sprostredkúva mestský priestor prostredníctvom riadenej skúsenosti pohybu. Trasa od železničnej stanice, orientačný plán s 52 označenými objektmi a detailný výklad architektonických stavieb premieňajú sprievodcu na nástroj priestorového usmerňovania, v ktorom sa historický a národný rámec mesta prepája s jeho každodennou materiálnou podobou. V historicko-geografickom zmysle ide o prechod od výkladu významu k výkladu **orientácie**: sprievodca usporadúva priestor na sekvenciu zastavení a tým modeluje samotnú návštevnícku skúsenosť.

Významnú úlohu v konštrukcii obrazu mesta zohrávajú kapitoly venované pamätihodnostiam, ktoré sú koncipované ako premyslený výber pamäťových uzlov reprezentujúcich inštitucionálny, kultúrny a duchovný život mesta. Martinský cintorín je interpretovaný ako sakralizovaný priestor národnej pamäti, školské a kultúrne inštitúcie – Matica slovenská, Slovenské národné múzeum, Muzeálna slovenská spoločnosť – ako piliere formovania národnej elity. Spolky, divadlo, spevokol a časopisectvo dokladajú, že národná kultúra bola v Martine živým a spoločensky účinným procesom.[22] Z historicko-geografického hľadiska tieto pamätihodnosti vytvárajú pamäťovú infraštruktúru národného turizmu, v ktorej sa návšteva mesta mení na kontakt s kolektívnou historickou skúsenosťou.

Tematické kapitoly *Zdravotné a sociálne ustanovizne*, *Priemysel a obchod*, *Peňažníctvo*, *Spolkový život*, *Školstvo a zemepisný prehľad Turca* rozširujú reprezentáciu Martina o civilizačné, hospodárske a organizačné opory, ktoré nie sú v sprievodcovi neutrálne: spolu vytvárajú argument, že národné centrum je zároveň **uzlom služieb, infraštruktúry a regionálnych väzieb**.[23] Z hľadiska historickej geografie tým sprievodca nepriamo mapuje funkčné dosahy mesta (zdravotníctvo a sociálna starostlivosť ako regionálna obslužnosť), materiálne predpoklady modernizácie (výroba, obchod, tlač a distribúcia), finančné mechanizmy rozvoja (banky a úver ako urbánny impulz) i spoločenskú organizáciu mestského života (spolky, školstvo). **Zemepisný prehľad Turca** pritom prekladá tieto vrstvy do regionálnej scény: Turiec je predstavený ako

[21] Turčiansky Svätý Martin, red. P. Florek (ako pozn. 3), s. 25, 26.

[22] Tamže, s. 36–83.

[23] Tamže, s. 83–147.

Rím.-katolícky kostol.

nými mrežami opatrené obloky. Sakristia pochádza udajne z 12. storočia. Pri dverách je náhrobná doska Fraňa Revaya († 1810) a Anny Revayovej († 1816).

Lode kostola boly naposledy maľované a klenba opravená r. 1921. Práca stála vyše Kčs 50.000.—.

* 47

Šútovský vodopád.

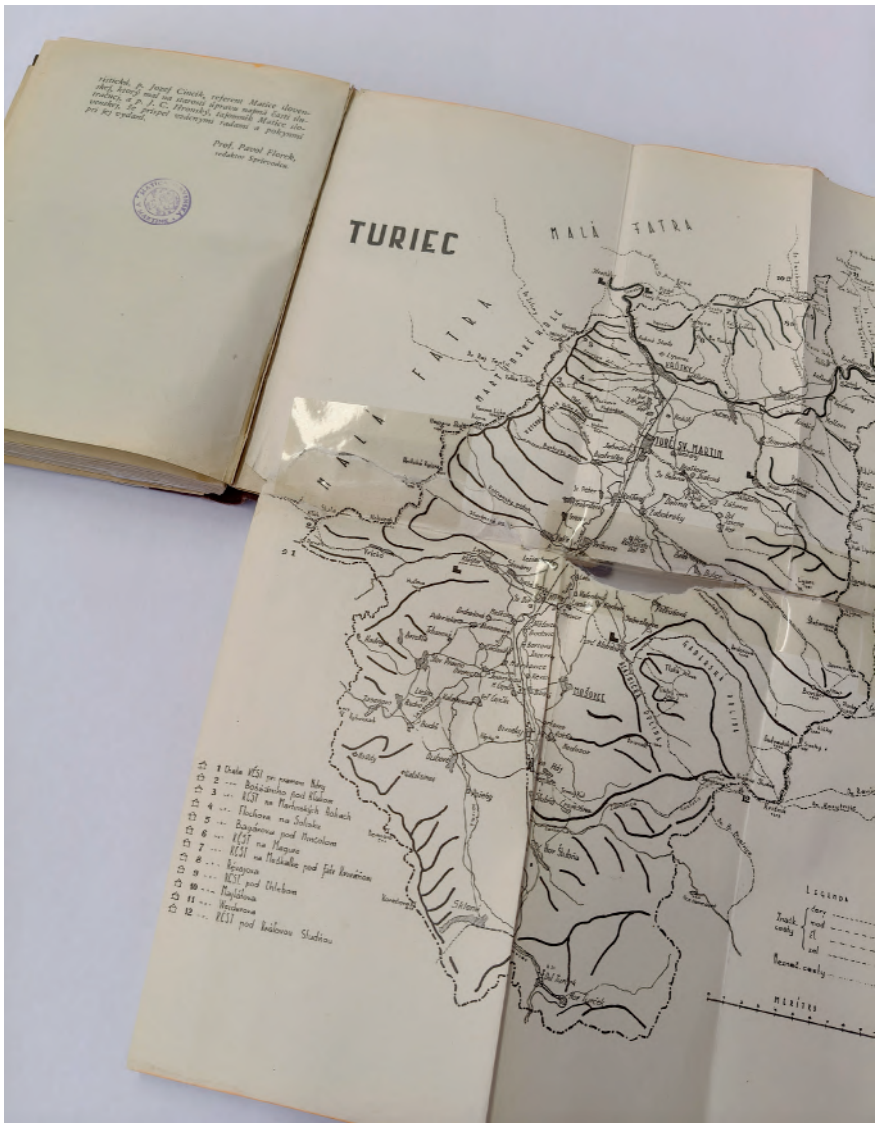
171

Obr. č. 8 a 9. Obrazový materiál turistického sprievodcu. – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d.

prirodzene vymedzený celok a Martin sa v ňom javí ako miesto, kde sa zbiehajú dopravné, inštitucionálne aj kultúrne prúdy – teda ako centrum, ktoré je súčasne symbolické aj funkčné.

Kompozíciu uzatvára kapitola **o turistike v Turci**, ktorá prekladá symbolický kapitál mesta do návštevníckej praxe a prepája centrum s horským zázemím (**Martinské hole; Veľká a Malá Fatra**) v režime organizovaného pohybu.[24] V tejto fáze sprievodca dokončuje svoj základný kompozičný oblúk: od legitimizácie miesta (dejiny, pamäť, národ) prechádza k jeho funkčnej schopnosti prijímať návštevníka (mesto „dnes“, služby, infraštruktúra, spolkovosť) a napokon k regionálnej mobilite, v ktorej sa Martin stáva východiskom aj interpretačným rámcom pre krajinu Turca. Výklad napokon explicitne uzatvára **Florekov doslov**, ktorý sprievodcu programovo vymaňu-

[24] Turčiansky Svätý Martin, red. P. Florek (ako pozn. 3), s. 147–172.

Obr. č. 10. Mapa Turčianskej kotliny s turistickým značením v turistickom sprievodcovi. – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d., vložená mapa.

je z čisto opisného modelu a deklaruje ambíciu podať **„*vernejší obraz obsahu než zovňajšku mesta*“**; metafory **„slovenskej Mekky“** a **„Betlehema“** finalizujú Martin ako miesto iniciačnej národnej skúsenosti a zároveň ukazujú, že sprievodca sám je aktívnym nástrojom kultúrneho rámcovania priestoru.[25]

Inzercia v turistickom sprievodcovi ako projekcia obrazu mesta[26]

Inzertná časť sprievodcu je analyzovaná prostredníctvom obsahovej a interpretačnej analýzy ako osobitná významová vrstva publikácie. Na konci sprievodcu je zaradená inzertná časť, ktorá neplní iba doplnkovú funkciu, ale predstavuje dôležitú rovinu výkladu mesta a jeho hospodárskeho zázemia. Inzercia odhaľuje ekonomické zázemie vzniku sprievodcu, sociálnu štruktúru mesta i konkrétnu podobu miestneho a regionálneho turizmu v polovici 30. rokov 20. storočia. V tomto zmysle ju možno čítať ako praktickú projekciu obrazu mesta, sprostredkovanú prostredníctvom hospodárskych a služobných aktivít, ktoré sa viazali na návštevnícky ruch.

Zachované pramene dokumentujú, že zapojenie platenej inzercie bolo vedomým a racionálnym rozhodnutím Miestneho odboru Matice slovenskej, smerujúcim k finančnému zabezpečeniu vydania sprievodcu. List z 1. marca 1934, adresovaný potenciálnym inzerentom, predstavuje jeden z mála priamych archívnych dokladov dokumentujúcich vznik publikácie. Existencia listu svedčí o racionálne plánovanom, ekonomicky realistickom a organizačne zrelom prístupe miestneho odboru, ktorý sprievodcu chápal ako nástroj kultúrnej reprezentácie, ale aj ako efektívny propagačný prostriedok pre miestne podnikateľské prostredie. Inzercia sa tak stáva prejavom spolupatričnosti a spoluúčasti miestnych živnostníkov, firiem a inštitúcií na projekte, ktorý bol vnímaný ako prospešný pre mesto nielen kultúrne, ale aj hospodársky. V liste sa explicitne uvádza, že „*návšteva T. Sv. Martina a jeho krásneho okolia zo dňa na deň stúpa*“ a že pripravovaný sprievodca bude „*dobrým propagátorom*“ inzerátov. Náklad 3 000 výtlačkov mal zabezpečiť jeho rozšírenie „*do rúk najširšieho obecenstva*“, pričom inzercia mala „*mať značný význam*“ pre jednotlivé firmy. Cenová politika bola odstupňovaná tak, aby umožnila zapojenie širokého spektra subjektov: polovica strany za 140 Kčs, štvrtina za 80 Kčs, osmina za 45 Kčs a šestnástina za 20 Kčs. Inzerenti si mohli k inzerátu pridať aj obrazový prvok, avšak s podmienkou dodania vlastného štočku s maximálnym rozmerom 4 × 8 cm, čo zodpovedalo dobovým technickým možnostiam tlače.[27]

---

[25] Turčiansky Svätý Martin, red. P. Florek (ako pozn. 3), s. 173–174.

[26] Tamže, bez číslovaných strán na konci sprievodcu.

[27] AMS, f. MOMS I., p. č. 1013 MO MS v Turčianskom Svätom Martine, List MO MS v T. Sv. Martine z 1. marca 1934.

HOTEL »SLOVAN«
KAVIAREŇ A REŠTAURÁCIA
TURČIANSKY SV. MARTIN.
50 moderne zariadených izieb s úst. kúrením, elektr. svetlom a vodovodom
Ceny od Kč 12/50 vyššie.
Obedy: 3 chody Kč 9·–. – Večere: 2 chody Kč 7·–.
Výpravy majú sľavu, keď sa vopred oznámia.

NAVŠTEVUJTE
Majetok K. Č. S. T.
Odbor Vrútky
Kľačiansku útulňu na Magure pri Vrútkach.

Továreň na celulózu
účast. spol.,
Turčiansky Sv. Martin. Telef. 39.
Centrálna kancelária: Bratislava, Ventúrska 15, telefon 2701.

ROĽNÍCKA VZÁJOMNÁ POKLADNICA
V TURČIANSKOM SV. MARTINE,
ľudový svojpomocný nezárobkový ústav zemedelský, vykonáva všetky peňažné záležitosti
Prijíma vklady na vkladné knižky a bežné účty.
Vhodné zúrokovanie!
Dáva pôžičky na zmenky s ručiteľmi alebo na intabuláciu. Nijaké intabulačné trovy. Lacný úrok. Sprostredkuje a dáva zálohy na dlhodobé amortizačné pôžičky Hypotečnej banky Českej. Sprostredkuje a dáva zálohy na dlhodobé pôžičky: obciam, okresom a melioračným družstvám u Zemskej banky (predtým Zemské banka kráľovstva českého).
Roľnícka vzájomná pokladnica v T. Sv. Martine so 72 Roľníckymi vzájomn. pokladnicami na Slovensku opatruje 373 miliony vkladov a majú podielov včetne ručenia a fondov 60 miliónov.
Stály štátny dozor! Zákonná a štátna revízia!

ZEMSKÁ HASIČSKÁ JEDNOTA NA SLOVENSKU
ASEKURAČNÉ ODDELENIE
V TURČIANSKOM SV. MARTINE
(Hasičský dom)
sprostredkuje všetky druhy poistenia.
Podporujte tento svojpomocný podnik slovenského hasičstva!
KANCELÁRIE LEN V HASIČSKOM DOME.

Upomienkové predmety:
výšivky, drevený riad, keramiku dostať v „LIPE“
ľudový priemysel účast. spoločnosť. – Advokátska komora.

Krásnu literatúru, turist. sprievodcov, mapy, pohľadnice, albá a všetky papiernické veci dostanete v knihkupectve J. HORÁČKA, Turč. Sv. Martin (pri r.-kat. kostole) a Bratislava, Nám. republiky.

JÁN ŽIAČIK,
KRAJČÍR,
Turčiansky Sv. Martin, Masarykova cesta.

KOŽUŠNÍK ONREJ ŤAHÚN, TURČIANSKY SV. MARTIN.
Výroba, farbenie a sklad koženín všetkých druhov, sloven. kožuchov atď.
Vyznačený na rezervačnú-
ch výstavkách v Bratislave a v Malackách r. 1921 a 1922.

NA SKLADE: čerstvé baterie, najnovšie osvetľ. telesá, hladidlá, variče, gramofony a dosky, veľký výber radio-prijímačov u ty LAD. HUDOBA,
ŽILINA, filiálka V TURČIANSKOM SV. MARTINE.

SKLADIŠTE SLOVENSKEJ UHOĽNEJ A OBCHODNEJ Ú. S.
Zástupca: ŠAL. KOHN,
Turčiansky Sv. Martin.
Telefón číslo 82.
Sklad uhlia a koksu.

JOZEF KMEŤ, obchod so strižným, módnym tovarom a obuvou. ✓ Športový pletený tovar.
Telefón č. 95.
TURČ. SV MARTIN

„Turistika učí láske k vlasti!“

Alojz Kvasnička. mäsiar a údenár, Turčiansky Sv. Martin, ul. Nár. domu č. 1. Filiálka oproti krajinskej nemocnici. Ja mäsom a údenárskymi výrobkami každého druhu vždy poslúžim.

CENTRAL DROGERIA, parfumeria a foto-obchod
ROMAN CHYTÍLEK v Turčianskom Sv. Martine, Masarykova č. 40.

JOZEF FLEJBERK moderné dámsky a pánsky vlásenkár.
Pri solidných cenách vzorná obsluha. ✓ Masarykova cesta číslo 56.

PAVOL ŠVEHLA, DELIKATESNÝ I KOLONIÁLNY OBCHOD A BODEGA
Turčiansky Sv. Martin.

BERCO GROSS, obchod s remeňom a miešaným tovarom v Turčianskom Sv. Martine. ● Filiálka Masarykova cesta č. 26.

Hotel „NÁRODNÝ DOM“ Prvotriedna kuchyňa. Lavné izby.
■ ■ Nájomca M. ĎURKOVIČ.

Ján Toman, obchod s miešaným tovarom v Turč. Sv. Martine, ulica Andreja Halašu

VÝROBA LIEHOVÉHO OCTU ALEXANDER STRELINGER, TURČIANSKY SV. MARTIN.

ARMIN ECKSTEIN, dopravovateľ, doprava nábytku v nábytkových vozoch. – Autodoprava. – Turčiansky Sv. Martin, Robotnícka ulica 10. TELEFÓN č. 70.

STOLÁRSTVO A. FODOR,
TURČIANSKY SV. MARTIN.

EDUARD SPITZER A SYN
veľkoobchod v Turčianskom Sv. Martine, Masarykova cesta.

Ľudovít P. ŠTARKE, parná a strojová pekáreň
V TURČIANSKOM SV. MARTINE, ULICA PRIEHRADA č. 13.

HOSTINEC JOZEFA KRČA V TURČIANSKOM SV. MARTINE.

„Turistika utužuje zdravie!“

Obr. č. 11 a 12. Inzertná časť turistického sprievodcu. – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d., nečíslovaná inzertná príloha.

Obr. č. 13. Celostránková inzercia Chaty na Martinských holiach. – Zdroj: Turčiansky Svätý Martin a okolie, red. Pavol Florek, Turčiansky Sv. Martin s. d., inzertná príloha.

Rozsah inzertnej časti je pozoruhodný: na štrnástich nečíslovaných stranách sa predstavuje 59 inzerentov, čo svedčí o silnom prepojení sprievodcu s každodenným ekonomickým a sociálnym životom Martina. Spektrum inzerentov zahŕňa širokú škálu služieb a profesií – od obchodov a remeselných dielní, cez hotely, hostince a cukrárne,

až po zdravotnícke, dopravné a finančné služby. Inzercia tak vytvára plastický obraz mestského organizmu schopného zabezpečiť potreby návštevníkov v oblasti ubytovania, stravovania, dopravy, obchodu i zdravotnej starostlivosti.

Osobitne výpovedné sú reklamy väčších podnikov a spolkov, ktoré prepájajú hospodársku propagáciu s národno-kultúrnym diskurzom. Apely na podporu „*slovenských výrobkov*“ či domácej produkcie ukazujú, že inzercia bola vnímaná aj ako súčasť širšieho ideového rámca sprievodcu. Popri mestských podnikoch sa v nej objavujú aj ponuky regionálnych a celoslovenských turistických cieľov, kúpeľov, jaskýň a horských chát, čím je Martin prezentovaný ako prirodzený uzol širšej turistickej siete a východisko pre poznávanie regiónu i Slovenska.

Vrcholným príkladom profesionálne poňatej turistickej reklamy je celostránková inzercia Chaty na Martinských holiach, ktorá detailne informuje o ubytovacích kapacitách, technickom vybavení, cenách a sezónnom využití. Tento inzerát potvrdzuje, že turizmus v martinskom priestore mal už v polovici 30. rokov celoročný a organizačne vyspelý charakter a že vysokohorská rekreácia bola integrálnou súčasťou obrazu mesta ako kultúrneho a národného centra.

Ideový rozmer inzercie podčiarkujú aj sprievodné heslá typu „*Turistika zoceľuje nervy!*“, „*Turistika učí láske k vlasti!*“ či „*Turistika utužuje zdravie!*“, zdôrazňujúce zdravotný, výchovný a národný význam turistiky. Symbolickým zavŕšením inzertnej časti je záverečná reklama Matice slovenskej, ktorá rámcuje celého sprievodcu ako projekt spájajúci národný zámer, ekonomické zabezpečenie a publikačné vyústenie. Inzertnú časť preto možno považovať za nepriamy, no mimoriadne výpovedný historický prameň, ktorý umožňuje analyzovať sociálne a ekonomické zakorenenie Miestneho odboru Matice slovenskej v mestskom prostredí a konkretizuje obraz Turčianskeho Svätého Martina ako centra kultúrno-poznávacieho turizmu v medzivojnovom období.

Ekonomické zázemie sprievodcu a jeho viaczdrojový model

Analýza vychádza z interpretácie archívnych prameňov a ich komparácie s publikovaným obsahom sprievodcu. Tento obraz inzercie ako významovej a hospodárskej vrstvy sprievodcu je možné ďalej spresniť a empiricky ukotviť prostredníctvom listu Miestneho odboru Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine z 7. apríla 1936, adresovaného ústrediu Matice slovenskej.[28] Dokument predstavuje mimoriadne cenný prameň k pochopeniu praktického a ekonomického fungovania vydania turistického sprievodcu, keďže konkretizuje nielen distribučné mechanizmy publikácie, ale aj finančné vzťahy medzi miestnym odborom, ústredím Matice a tlačiarenským podni-

[28] AMS, f. MOMS I., p. č. 1013 MO MS v Turčianskom Svätom Martine, List MO MS v T. Sv. Martine z 7. apríla 1936.

kom. V kontexte predchádzajúcej analýzy inzercie tak vystupuje ako kľúčový dôkaz, že hospodárske zázemie sprievodcu bolo budované na viaczdrojovom princípe.

Podľa obsahu listu miestny odbor odovzdal ústrediu Matice slovenskej 1 012 výtlačkov sprievodcu, pričom ako protihodnotu požadoval úhradu dlhu voči Kníhtlačiarskemu účastinárskemu spolku za tlač publikácie vo výške 3 280,10 Kčs. Tento krok dokladá, že distribúcia sprievodcu bola od začiatku chápaná ako viacúrovňový inštitucionálny proces: miestny odbor zabezpečoval vydanie a prvotné organizačné krytie projektu, zatiaľ čo ústredie Matice vstupovalo do procesu ako širší distribútor a finančný partner. Inzercia tu nepredstavuje izolovaný zdroj príjmov, ale jednu zo súčastí komplexnej ekonomickej architektúry publikácie.

Osobitnú výpovednú hodnotu má rukou písaná poznámka pripojená k listu, ktorá uvádza predajnú cenu knihy 12 Kčs a výpočet „*1012 × 4 = 4048 = 33 %*“. Tento záznam umožňuje rekonštruovať základnú ekonomickú logiku distribúcie a naznačuje, že približne tretina z predajnej ceny každého výtlačku pripadala ústrediu Matice. Výsledná suma presahovala samotný tlačiarenský dlh, čo svedčí o vedome nastavenom a ekonomicky udržateľnom modeli, kombinujúcom príjmy z inzercie, z priameho predaja publikácie a z inštitucionálne sprostredkovanej distribúcie.

Z analytického hľadiska dokument potvrdzuje, že sprievodca nebol určený výlučne pre lokálny predaj v Martine, ale bol systematicky zapojený do celoslovenskej distribučnej siete Matice slovenskej, čím sa výrazne rozšíril jeho dosah. Miestny odbor v tomto modeli vystupoval ako produkčný a iniciačný článok, zatiaľ čo ústredie Matice plnilo funkciu distribučného a finančného garanta. Presné čísla zároveň dokladajú reálny obeh publikácie a jej vysoký náklad, čím sa sprievodca vymaňuje z roviny čisto reprezentatívneho počinu a nadobúda charakter prakticky fungujúceho nástroja národného turizmu.

V nadväznosti na analýzu inzertnej časti tak list z apríla 1936 potvrdzuje, že ekonomický model sprievodcu bol koncipovaný ako viaczdrojový: inzercia zabezpečovala časť nákladov a zároveň vizualizovala hospodársky a sociálny obraz mesta, predaj výtlačkov generoval priebežné príjmy a ústredie Matice poskytovalo distribučnú sieť i finančné vyrovnanie kľúčových záväzkov. Spoločne tieto prvky vytvárali funkčný rámec, ktorý umožnil realizovať sprievodcu ako projekt spájajúci kultúrnonárodnú reprezentáciu s hospodárskou racionalitou a profesionálnou vydavateľskou praxou.

Dobová recepcia turistického sprievodcu

Dobová recepcia turistického sprievodcu *Turčiansky Svätý Martin a okolie* poskytuje cenný pohľad na to, ako bola publikácia vnímaná súčasníkmi a aké očakávania sa v medzivojnovom období spájali s regionálnymi a mestskými sprievodcami. Komparatívny pohľad zároveň umožňuje zasadiť martinského sprievodcu do širšieho kontex-

tu dobovej turistickej produkcie. Recenzie uverejnené v dobovej periodickej tlači nehodnotia sprievodcu iba z hľadiska jeho praktickej využiteľnosti pre turistov, ale predovšetkým ako kultúrny a interpretačný text, ktorý sprostredkúva obraz mesta, jeho dejín a národného významu. V tomto zmysle nadväzuje dobová recepcia na vnútornú koncepciu publikácie, ktorá už v samotnej štruktúre presahovala rámec bežnej turistickej príručky.

Podarilo sa identifikovať a analyzovať dve dobové recenzie sprievodcu, publikované krátko po jeho vydaní.[29] Obe predstavujú významný prameň k bezprostrednej recepcii publikácie. Jedna z nich pochádza z pera Jozefa Cincíka (1909–1992), historika umenia, estetiky a kultúrneho kritika s výrazným záujmom o regionálnu kultúru a vizuálnu reprezentáciu krajiny. Cincík sprievodcu navyše explicitne porovnáva s inou regionálnou publikáciou rovnakého typu, čím ho zasadzuje do širšieho kontextu dobovej produkcie turistickej literatúry.[30]

Práve prostredníctvom týchto hodnotiacich textov sa ukazuje, že martinský sprievodca bol už v čase svojho vydania vnímaný ako publikácia osobitného charakteru, presahujúca rámec bežného turistického sprievodcu. Dobová kritika ho nechápe len ako praktickú príručku pre návštevníkov, ale ako syntetické dielo s výraznou kultúrnohistorickou ambíciou, ktoré sa svojím typom a obsahom približuje skôr regionálnej monografii než klasickému turistickému manuálu.

Obe recenzie sa zhodujú v základnom hodnotení: napriek názvu a formálnemu zaradeniu medzi turistické príručky ide v prípade martinského sprievodcu o text monografického charakteru. Jeden z recenzentov výslovne konštatuje, že „*Podľa nadpisu by sa človek nazdal, že knižočka je obvyklý turistický sprievodca*“, no jej obsah „*nás milo prekvapí*“, keďže ide o „*stručnú monografiu Turčianskeho Sv. Martina a okolia*“.[31] Tento posun od očakávanej praktickej príručky k syntetickému výkladu mesta je hodnotený ako vedomý a legitímny.

Sprievodca je interpretovaný ako publikácia, ktorej cieľom nie je zachytiť „*skromný zovňajšok*“ mesta, ale jeho „*bohatý obsah*“.[32] V tomto zmysle sa odlišuje od viacerých dobových sprievodcov, orientovaných predovšetkým na opis prírodných krás, krajiny a turistických trás. Turčiansky Svätý Martin je v recenziách prezentovaný ako národné centrum, ktorého dejiny od druhej polovice 19. storočia splývajú s dejinami slovenského národného hnutia. Turistický sprievodca sa tak stáva prostriedkom historickej a kultúrnej interpretácie priestoru.

---

[29] Jozef CINCÍK, [bez názvu], in: Slovenské pohľady 50, 1934, č. 9 (september), s. 571–572; pf, Turčiansky Sv. Martin (ako pozn. 9).

[30] J. CINCÍK, [bez názvu] (ako pozn. 29).

[31] pf, Turčiansky Sv. Martin (ako pozn. 9).

[32] J. CINCÍK, [bez názvu] (ako pozn. 29).

Komparatívny rozmer sa v dobovej recepcii objavuje prirodzene. V recenzii uverejnenej v periodiku *Slovenské pohľady* je martinský sprievodca porovnávaný so sprievodcom po Orave. Kým oravská publikácia kladie dôraz predovšetkým na krajinu, prírodné bohatstvo, tradičné hospodárske formy a etnografické osobitosti regiónu, sprievodca po Turčianskom Svätom Martine sa sústreďuje na dejiny inštitúcií, spolkov a hospodársko-spoločenského života mesta. Absencia kapitoly o „Turčanoch" ako regionálnom etniku nie je recenzentom hodnotená negatívne; naopak, implicitne potvrdzuje, že identita Martina je v sprievodcovi budovaná na jeho funkcii národného centra, nie na etnografickej regionalite.[33]

Druhá recenzia bola zverejnená v mesačníku *Slovensko* a publikovaná pod značkou *pf*, ktorú možno s istotou stotožniť s redaktorom sprievodcu Pavlom Florekom.[34] V tomto prípade ide o text s prvkami autoreflexie, ktorý nemožno chápať ako nezávislé kritické hodnotenie, ale ako programový výklad zámerov a interpretačného rámca publikácie. Autor tu rozvíja myšlienky, ktoré už boli naznačené v doslove sprievodcu, a explicitne ich zasadzuje do širšieho ideového kontextu. Mimoriadne silným prvkom tejto autoreflexívnej recepcie je pojem *genius loci*, prostredníctvom ktorého autor vysvetľuje zdanlivý rozpor medzi vonkajšou skromnosťou mesta a jeho mimoriadnym národným významom. Turčiansky Svätý Martin je prirovnávaný k Betlehemu a Mekke slovenského národného vzkriesenia – metafory, ktoré neplnia iba opisnú funkciu, ale vedome zakotvujú mesto do symbolického a sakralizovaného priestoru národnej pamäti.[35]

Z pohľadu dobovej kritiky je osobitne dôležité, že rozsiahle historické a inštitucionálne pasáže, ktoré by sa mohli zdať nadbytočné v rámci praktického sprievodcu, sú obhajované ako nevyhnutné. Ide o „*históriu vecí, na ktorých slovenský život stál*", a preto majú svoje opodstatnenie aj v turistickej publikácii.[36] Turizmus je tu chápaný nie ako oddychová aktivita, ale ako poznávacia a iniciačná skúsenosť vedúca k pochopeniu národných dejín a kultúrnej identity.

Záverečné hodnotenia recenzií majú výrazný normatívny charakter. Výzva, aby „*takých sprievodcov, aké dostali teraz Orava a Turiec, mali všetky naše kraje a mestá*", potvrdzuje, že martinský sprievodca bol vnímaný ako modelový príklad spojenia turizmu, regionálneho poznania a národného výkladu priestoru.[37] Dobová recepcia tak jednoznačne ukazuje, že *Turčiansky Svätý Martin a okolie* bol už v čase vydania chápaný ako monograficky koncipovaný turistický sprievodca národného mesta, ktorého

[33] J. CINCÍK, [bez názvu] (ako pozn. 29), s. 571–572.

[34] Dezider KORMÚTH, Slovník slovenských pseudonymov 1919–1944, Martin 1974, s. 121.

[35] pf, Turčiansky Sv. Martin (ako pozn. 9).

[36] J. CINCÍK, [bez názvu] (ako pozn. 29).

[37] Tamže, s. 572.

cieľom nebolo len viesť návštevníka priestorom, ale predovšetkým sprostredkovať mu historický a symbolický význam Martina v rámci slovenského národného hnutia.

Záver

Cieľom štúdie bolo analyzovať turistického sprievodcu *Turčiansky Svätý Martin a okolie* (1934) ako historicko-geografický prameň a ukázať, akým spôsobom tento text konštruoval obraz mesta a formoval návštevnícku skúsenosť v medzivojnovom období. Na základe obsahovej, štrukturálnej a interpretačnej analýzy, doplnenej komparáciou s dobovou turistickou produkciou, možno konštatovať, že tento cieľ bol naplnený.

Výsledky analýzy ukazujú, že návštevnícky význam Turčianskeho Svätého Martina nevyrastal primárne z rekreačných faktorov. Rozhodujúci bol jeho symbolický status a koncentrácia národných inštitúcií. Práve tie formovali jeho špecifický charakter. Martin sa stal cieľom ciest preto, že v ňom boli sústredené kľúčové opory slovenského národného života – Matica slovenská, pamäťové miesta, kultúrne a vzdelávacie ustanovizne, spolková sieť a verejné podujatia. V medzivojnovom období sa tento model návštevnosti modernizoval a prepojil s regionálnou turistikou Turca a horského zázemia, čím sa formoval osobitný typ kultúrno-poznávacieho turizmu, založeného na poznávaní, interpretácii dejín a národnej identifikácii.

Analyzovaný sprievodca predstavuje kľúčový prameň tohto procesu. Jeho hodnota spočíva najmä v spôsobe, akým kompozične a tematicky skladá obraz mesta: najprv buduje historický a národný rámec, následne predstavuje inštitucionálnu a spoločenskú štruktúru a až potom rozvíja turistiku v užšom zmysle. Takto nastavená hierarchia potvrdzuje, že návšteva Martina mala byť predovšetkým poznávacou skúsenosťou národného priestoru, nie iba rekreačným pobytom. Obrazový a kartografický aparát pritom podporuje interpretačný charakter sprievodcu a usmerňuje návštevnícku percepciu.

Z výskumného hľadiska ide o mimoriadne cenný prameň pre dejiny turizmu, slovenského národného hnutia, historickú geografiu mesta i štúdium kultúrnej a symbolickej reprezentácie priestoru. Ako kolektívny projekt matičného prostredia sprostredkúva nielen obraz mesta, ale aj jeho sebapercepciu ako národného centra, čím vystupuje ako aktívny nástroj formovania návštevníckej skúsenosti.

Zároveň sa potvrdzuje, že turistickí sprievodcovia ako typ historicko-geografického prameňa umožňujú prostredníctvom obsahovej, štrukturálnej a interpretačnej analýzy zachytiť nielen dobový obraz priestoru, ale aj mechanizmy jeho kultúrnej a symbolickej konštrukcie.

Pavol Madura

A Tourist Guide as a Means of Representing the Town: Turčiansky Svätý Martin and its Surroundings (1934)

This paper examines the 1934 tourist guide *Turčiansky Svätý Martin and Its Surroundings* as a distinctive type of historical-geographical source and explores its role in constructing the image of Turčiansky Svätý Martin as the centre of Slovak national life during the interwar period. Published by the Local Branch of *Matica Slovenská* in Turčiansky Svätý Martin, the guide is interpreted not merely as a practical handbook for visitors but also as a normative and representational text that, through its selection, organisation, and interpretation of information, shaped visitors' experience while conveying the period understandings of the town, the region, and the national landscape.

Methodologically, the study adopts a historical-geographical approach and is based on a content, structural, and interpretative analysis of the guide, complemented by a comparison with contemporary tourist publications and an interpretation of archival sources. Particular attention is paid to the publication's compositional structure, its ideological framework, its visual and cartographic apparatus, the advertising section as a reflection of the town's economic and social background, as well as the publication's economic model and its perception at that time.

The analysis demonstrates that the attractiveness of Turčiansky Svätý Martin as a visitor destination did not primarily derive from its recreational amenities, but it came from its symbolic status, the concentration of Slovak national institutions, and its role as an organisational and interpretative centre of Slovak national life. The guide presents a hierarchically structured representation of space, progressing from historical memory and national history through cultural and social institutions to tourism and the mountainous hinterland of the Turiec region. Within this framework, tourism is portrayed primarily as an educational and initiatory experience closely associated with the formation of national identity.

The paper also highlights the significance of tourist guides as a distinctive type of historical-geographical source, offering valuable insights not only into period representations of the site but also into the mechanisms through which the site was culturally and symbolically constructed.

HISTORICKÁ GEOGRAFIE 52/1 (2026)
https://www.hiu.cas.cz/periodika/historicka-geografie

OBSAH

STUDIE

Michal Preusz
Historické prostupy Hornofalckým/Českým lesem v kartografických pramenech 16. až počátku 19. století 7
Historical Routes through the Upper Palatinate/Bohemian Forest in Cartographic Sources from the 16th to the Early 19th Century

Pavol Madura
Turistický sprievodca ako nástroj reprezentácie mesta: Turčiansky Svätý Martin a okolie (1934) 147
A Tourist Guide as a Means of Representing the Town: Turčiansky Svätý Martin and its Surroundings (1934)

RECENZE A ZPRÁVY

Michał SŁOMSKI, Relacje przestrzenno-społeczne w małym mieście epoki nowożytnej. Dolsk w pierwszej połowie XVII wieku, Warszawa 2025 175
Michal Vokurka

První poštovní trať v Čechách: obraz a text na poštovní emisi z roku 2026 178
Jiří Kupka

Historická geografie 52/1. Výkonní redaktoři Robert Šimůnek a Michal Vokurka. – Praha: Historický ústav, 2026. – 188 s. (Historická geografie, ISSN 0323-0988 /Print/, ISSN 2788-3191 /On-line/). Technická redakce: Petr Čížek. Překlady: Eva Vybíralová a autoři.

Hlavní distributor Kosmas.cz, Lublaňská 34, 120 00 Praha 2 (www.kosmas.cz). Jednotlivá čísla lze zakoupit rovněž v internetovém obchodě vydavatele: http://obchod.hiu.cas.cz nebo v prodejnách Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; www.academia.cz; www.academiabooks.com). Distribution rights in all remaining areas: Kubon and Sagner, Postfach 340108, D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Historická geografie vychází dvakrát ročně / Historical Geography is published twice a year.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS, AMERICA: HISTORY AND LIFE

Časopis Historická geografie vychází od roku 1968. Profiluje českou historickou geografii jako mezioborovou vědu se širokým spektrem témat, využívaných pramenů i aplikovaných metod. Sleduje aktuální náměty a perspektivy historickogeografického výzkumu včetně komplexního studia historické krajiny, land-use ad. Nabízí prostor rovněž prezentaci ucelených částí rozpracovaných projektů.

www.hiu.cas.cz

ISSN 0323-0988

9 770323 098008

HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR

INSTITUTE OF HISTORY CAS